

Олена Сироїд

ДУХОВНА ПІСНЯ В РЕЦЕПЦІЇ ОЛЕКСАНДРА ТЕРЕЩЕНКА

DOI: 10.5281/zenodo.5201579

© О. Сироїд, 2021. CC BY 4.0

Детальні студії над науковою спадщиною Олександра Терещенка (1806–1865) у сфері етнології дали можливість авторці статті виявити матеріал, що підтверджує зацікавлення вченого феноменом духовної пісні в українській усній традиції. Власне, увага до духовної пісні, до різних рівнів її функціонування у багатотомному дослідженні О. Терещенка «Быть русскаго народа», виданому 1848 року, простежується лише на українському ґрунті. **Метою** статті є систематизація цього матеріалу на тлі інших записів і прижиттєвих публікацій дослідника, а також публікацій пізнішого часу. У статті застосовуються **методи**, традиційні для історії української фольклористики: насамперед історичний, порівняльний, описовий, що зумовлено специфікою статті, епізодично використано структурно-типологічний і герменевтичний методи. **Новизна й актуальність** статті випливають з того, що народознавчі праці Олександра Терещенка вивчалися мало, а це сприяло використанню його записів та ширших напрацювань у недостатньо чесний спосіб. Попри те, проблематика дослідження української народної духовної пісні на сучасному етапі українознавчих студій набуває особливої гостроти у зв'язку з тим, що вивчення цього фольклорного різновиду тривалий період гальмувалося несприятливими суспільно-політичними чинниками. Терещенкові записи й спостереження в контексті досліджень духовних пісень тут розглянуті вперше, що дає підставу зробити **висновок** про неперехідне значення його записів та спостережень для різнобічного пізнання й осмислення природи духовних пісень і особливостей їх функціонування. Серед іншого треба наголосити на безсумнівній цінності найдавніших публікацій популярних творів, виразних свідченнях пошанування окремих святих, майстерних описах середовищ, які сприяли вихованню виконавців, слухачів та популяризаторів української духовної пісні.

Ключові слова: духовна пісня, усна традиція, функціонування, середовище, варіант, Олександр Терещенко.

Праці Олександра Терещенка належать до найцікавіших сторінок українистики в археологічній, історичній і, зокрема, в етнографічній та фольклористичній сферах. Важко зараз собі уявити студії над народнопісенними текстами чи обрядовістю, традиційними звичаями та уявленнями без урахування багатой спадщини цього дослідника. Професійне життя Олександра Терещенка було пов'язане, передусім, із російським столичним середовищем, але всі джерела з-під його пера виявляють глибоку прив'язаність до світу української культури, яку пізнавав з раннього дитинства і згодом вивчав під впливом харківських професорів.

Для фольклористики й досі неперехідне значення має семитомне видання «Быть русскаго народа»¹, праця, що, за словами Романа Кирчіва, «вряжала небу-

¹ Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть I. Санктпетербургъ: Въ типографіи Министерства внутреннихъ дѣлъ, 1848. X + 510 с. Часть II. Санктпетербургъ: Въ типографіи военно-учебныхъ заведений, 1848. 619 с. Часть III. Санктпетербургъ: Въ типографіи военно-учебныхъ заведений, 1848. 130 с. Часть IV. Санктпетербургъ: Въ типографіи военно-учебныхъ заведений, 1848. 338 с. Часть V.

денною масштабністю задуму й широтою охоплення матеріалу»². Як на період середини XIX століття вона була незвичною за своєю правдивістю, повнотою змалювання картин російського побуту й ментальності, на тлі яких українознавчий аспект цього дослідження набуває лише більшої колоритності, барвистості, яскравості й привабливості. Напевно саме з цієї причини праця Олександра Терещенка не зазнала великого схвалення в російських наукових колах, хоча в стримано-критичному тоні цих суджень відчувається довіра до автентичності поданого матеріалу, до солідності й доброчесності автора.

Політика замовчування етнографічно-фольклористичного доробку Олександра Терещенка очевидна, так само легко простежити її походження, як і здогадатися про зумовленість причин незначної популярності вченого і в українському середовищі. Найкращу, мабуть, оцінку праці «Быть русскаго народа» дав Роман Кирчів у «Історії української фольклористики»³, відзначивши цілий ряд переваг цього дослідження, виданого 1848 року: «значне місце займає український етнографічний і фольклорний матеріал», серед якого натрапляємо на «цінні оригінальні відомості», а також «багато ... текстів, спостережень і дослідницьких зауваг з українського народознавства»; новаторські дослідницькі засади, на потребі яких наголошено ще у вступному слові й послідовно дотримано в цілій праці, що виявляє «добре знання і розуміння української народної традиції». Легко погодитися також з висновком: «Ця праця була неординарним явищем у свій час... У всякому разі, заслуговує на увагу в історії української етнографії і фольклористики». А той факт, що «досі українознавчий і народознавчий аспект її змісту належним чином не вивчений», сприяв використуванню Терещенкових записів та напрацювань у пізніших публікаціях у недостатньо чесний спосіб.

Перелічені моменти, без сумніву, засвідчують актуальність студій над спадщиною цього вченого романтичного періоду фольклористики і, зокрема, над його записами та спостереженнями, пов'язаними з таким цікавим та маловивченим явищем української усної традиції як духовна пісня. Увага до духовної пісні, до різних рівнів її функціонування виявляється лише на українському ґрунті у багатьох томах просторого дослідження.

Насамперед варто зупинитися на думках Олександра Терещенка про кобзарське середовище, для якого якраз був особливо характерний релігійний репертуар. Своїм романтичним стилем висловлювання про народних співців і їх інструмент – бандуру перегукуються зі спостереженнями Івана Кульжинського⁴, Миколи Гоголя⁵, Казімежа Владислава Вуйціцького⁶: «Бандуристы ... отличные пѣснопѣвцы и музыканты, издревле славившіеся, нѣжили долгое время слухъ и чувство ... гомеровскіе пѣвцы ... своей музыкою и пѣніемъ ... приводили въ восторгъ самыхъ знатоковъ ... трогали слухъ богатѣмъ согласіемъ звуковъ и восхищали душу и сердце ... находились въ военномъ станѣ казаковъ и воспламеняли ихъ къ битвамъ»⁷, «укрѣпляли духъ народный, среди неволи и томленія; оживляли его ... и воспѣвали счастливую свободу»⁸. Водночас звуки бандури

Санктпетербургъ: Въ типографіи военно-учебныхъ заведеній, 1848. 185 с. Часть VI. Санктпетербургъ: Въ типографіи военно-учебныхъ заведеній, 1848. 225 с. Часть VII. Санктпетербургъ: Въ типографіи Министерства внутреннихъ дѣлъ, 1848. 350 с.

² Кирчів Роман. Історія української фольклористики. Т. 1: Преромантична і романтична фольклористика. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2017. С. 302.

³ Там само. С. 302–304.

⁴ Кульжинскій Іванъ. Нѣкоторыя замѣчания касательно Истории и характера Малороссійской Поэзии. *Украинскій журналъ*. 1825. Часть пятая. № 1. С. 45–46.

⁵ Пасичникъ Рудый Панько. Вечера на хуторѣ близъ Диканьки. Вторая книжка. Санктпетербургъ: Типографія А. Плюшара, 1832. С. 238–240.

⁶ Wójcicki Kazimiérz Władysław. *Stare gawędy i obrazy*. Tom III. Warszawa: W drukarni Maxymilijana Chmielewskiego, 1840. S. 223, 224–225.

⁷ Терещенко Александръ. *Быть русскаго народа*. Часть I. С. 501.

⁸ Там же. С. 506.

Терещенкові здавалися «печальними»⁹ й «заунывними» – «нерѣдко исторгали слезы у казаковъ, клявшихся умереть за свою родину»¹⁰.

Автор не раз згадує про студентів-бурсаків як виконавців духовних кантів. Такий спів, за словами етнографа, був їхнім головним промислом «подъ окнами обывателей, за что пѣвцы получали въ награду муку, свиное сало, масло, зелень и говядину»¹¹. В цілому складається враження, що Терещенко добре знав життя й побут не лише київських, але й переяславських, чернігівських, харківських спудеїв¹².

Беликий інтерес уже серед його сучасників викликала детальна розповідь про поминання померлих родичів у Києві на цвинтарі гори Щекавиці¹³. Навіть російський критик Константин Кавелін, за всієї прискіпливості щодо праці Терещенка, визнав «любопытное описание» й подав його у своїй рецензії в повному обсязі¹⁴. І тут також зустрічаємося зі «семінаристами чи учнями бурси», яких примушують, «когда немножко поразгуляютъ», співати духовні канти, «но печальнымъ и погребальнымъ напѣвкомъ»¹⁵. Далі дізнаємося про реакцію слухачів: «Это такъ растрогиваетъ настроенную ихъ чувствительность, что они, для удержанія своихъ слезъ, запиваютъ горе виномъ, произнеся: *о, якъ оце жалостливо! сховавъ риднего и ридненку, хтожъ мене приголубе? Чи чуєте вы, мій батеньку и моя матусенька? Чи вамъ тамъ лутче, чи намъ тутечки?*»¹⁶

Не навівши однак жодного рядка з репертуару бурсаків, О. Терещенко не пропустив нагоди розмістити в своїй праці цілий бурлескний вірш військового діяча XVIII ст. Антона Головатого¹⁷, який починається словами:

*Христось воскресъ,
Радъ мьрь увесь!
Дождалься Божой ласкы.
Теперь уже всякъ,*

⁹ Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть I. С. 501.

¹⁰ Там же. С. 506.

¹¹ Там же. Часть VI. С. 219. На подібні свідчення натрапляємо в багатьох наукових працях, див., зокрема: Аскоченскій Викторъ. Киевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ Академією. Часть I. Киевъ: Въ Университетской типографіи, 1856. С. 269–271, 355–356; Барабаш Юрий. «Знаю человека...» Григорий Сковорода: Поэзия. Философия. Жизнь. Москва: Художественная литература, 1989. С. 122–124. З них легко зрозуміти, що студенти співали в основному духовні канти. Поряд слова «канти» О. Терещенко й В. Аскоченскій вживають також інші слова й вирази, які під їхнім пером виступають швидше синонімами до «кантів», ніж вказівками на окремі різновиди творчості: «церковные стихи», «духовнаго содержания стихи», «священные стихи», «священные гимны», «трогательные пѣсни». Таке явище українського народного життя зацікавило письменників, особливо тонко й зворушливо описане у повісті Миколи Гоголя «Вій».

¹² Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть VI. С. 215–220.

¹³ Там же. Часть V. С. 29–30.

¹⁴ Кавелинъ Константинъ. Сочиненія. Часть четвертая. Москва: Въ типографіи В. Грачева и комп., 1859. С. 132–133.

¹⁵ Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть V. С. 30.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же. Часть VI. С. 112–115. О. Терещенко, здається, вперше опублікував цей твір, рукописні варіанти якого були досить поширені, а згодом ще кілька разів друковані з передмовами й коментарями. Зокрема Михайло Драгоманов у праці про українські вірші розглянув три варіанти, серед яких і той, що «з паперів М.А. Максимовича», і зразок «з рукопису Гоголя», див.: Драгоманов Михайло. Матеріали для історії віршів українських. *Житє і слово*. Том I. Львів: З друкарні Інститута Ставропігійського, 1894. С. 444–451. Один з варіантів Володимир Науменко розмістив на сторінках «Київської старовини» в 1900 році, зауваживши, що традиція приписує цей вірш Антону Головатому, див.: Науменко Владимиръ. Пасхальная вирша по старой записи. *Кіевская Старина*. 1900. Томъ LXXI. Октябрь. С. 14–20. О. Терещенко впевнено вказує на авторство військового діяча, хоча залишається невідомим, чи етнограф виявив занадто велике довір'я до переказів, чи насправді добре знав цей факт як людина ранішої епохи. У виданні «Українська література XVIII ст.» також передруковано варіант обговорюваного бурлескного вірша, але при тому нічого не згадується ані про А. Головатого, ані про перші публікації твору, зокрема зразок О. Терещенка, див.: Українська література XVIII ст. / Вступна стаття, упорядкування і примітки О. В. Мишанича. Київ: Наукова думка, 1983. С. 168–178, 661.

*Наився всмакъ,
Свяченой пасхи...*¹⁸

Цим віршем Терещенко ілюструє свою розповідь про український звичай віршованих поздоровлень на Великдень, коли діти й парубки «ходять по домамъ первые два или три дня Свѣтлаго Воскресенья»¹⁹. І така традиція, за словами етнографа, затрималася принаймні «въ нѣкоторыхъ мѣстахъ» до середини XIX ст.²⁰

Кілька підрозділів присвячено юрїївській обрядовості²¹. Знаходимо тут і український матеріал, хоча лише описовий, без відповідних фольклорних текстів або їх фрагментів. Правда, на початку викладу на цю тему, в частині під назвою «Значеніе Георгія и его подвигъ»²², подано уривок віршованого твору про св. Юрія, що інтригував не одного українського дослідника: надрукований кирилицею та з посиланням на зібрання «червонно русскихъ пѣсень» Яна Коллара. Дехто поставився до цього зразка з великим інтересом і довір'ям, не пробуючи дізнатися щось конкретніше про сам збірник чи віднайти пісню, з якої взято строфу, ані краще придивитися до її тексту²³. Як вдалося з'ясувати, Олександр Терещенко процитував пам'ятку давньої християнської писемності словаків, яку Я. Коллар разом з іншими подібними варіантами долучив до свого відомого видання словацьких народних пісень²⁴. Таким чином, Терещенко вибрав останню, тридцять першу строфу словацького книжного вірша про св. Юрія, що походить з рукопису, отриманого від священика з Ріма-Бані Гемер-Малогонтського регіону:

*Свати Ири знамена Христа Спасителя,
А дракъ сатана, злего непрителе;
Панна цирковъ святу знамена;
Ктера есть крови Христову выкупѣна*²⁵.
(О. Терещенко, «Быть русскаго народа»)

*Swatý Girj znamená Krista spasitele
A drak satana, zlého neprjtele,
Panna cirkew swatú znamená,
Která gest krwj Kristowou wykúpena*²⁶.
(Я. Коллар, «Národní zpiewanky...»)

Важливим для вивчення духовної пісні в українській усній традиції є підрозділ, присвячений Святому Миколаю²⁷. Звідси можна довідатися, зокрема, про звичаї, пов'язані з весняним святом Миколая, про різні способи вшанування Миколая Морського й Миколая Мокрого. Олександр Терещенко переконливо за свідчує особливий культ Святого: «Ни одинъ изъ угодниковъ не находится въ та-

¹⁸ Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть VI. С. 112.

¹⁹ Там же.

²⁰ Там же.

²¹ Там же. С. 26–35.

²² Там же. С. 26–27.

²³ Скажімо, Олекса Воропай подав цей уривок у своїй праці, пов'язав його зі «західноукраїнською легендою-піснею, що її записав Ян Колляр», повторивши також неточне й неправильне посилання О. Терещенка, а разом з тим навіть не згадав про «Быть русскаго народа» й автора студії, звідки взято матеріал, див.: Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2012. С. 340.

²⁴ Národní zpiewanky čili pjsně světské slowákůw w Uhrách gak pospolitého lidu tak i wyššjch stawůw / Sebrané od mnohých, w pořádek uwedené, wyswětlenjmi opatřené a wydané od Jana Kollára. Djl druhy. W Budjně: W Král. Universické Tiskárně, 1835. S. 455–457.

²⁵ Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть VI. С. 27.

²⁶ Národní zpiewanky čili pjsně světské slowákůw w Uhrách gak pospolitého lidu tak i wyššjch stawůw / Sebrané od mnohých, w pořádek uwedené, wyswětlenjmi opatřené a wydané od Jana Kollára. Djl druhy. S. 457.

²⁷ Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть VI. С. 44–46.

комь почитаніи, какъ св. Николай. Въ честь его повсюду находятся храмы и при-
дѣлы. Нѣтъ избы, гдѣ бы не находилось его изображенія. Ему служатъ благодар-
ственные молебни и къ нему прибѣгають во всѣхъ напастяхъ, съ теплой моль-
бою. Чудотворецъ Николай, есть посредникъ между Богомъ и людьми, и къ нему
такое имѣють сильное вѣрованіе, что Русский, войдя въ церковь, устремляетъ
свое набожное вниманіе на его образъ, и молится ему съ неменьшимъ усердіемъ,
какъ самому Богу. Онъ обставливаетъ его икону свѣчами и кладетъ ему покло-
ны, со вздохами и глубокимъ чувствомъ почитанія. Народъ страшится его гнѣва,
и потому призываетъ его на помощь: «святой Николай угодникъ! помоги мнѣ.
Святой чудотворецъ! покрой меня своимъ чудомъ и сохрани отъ всѣхъ нечас-
тій»²⁸.

Ці слова нагадують спостереження К.В. Вуйціцького про любов до Святого
Миколая на західноукраїнських землях приблизно у той самий період²⁹. Поль-
ський вчений при цьому навів фрагменти популярної пісні Бардинського³⁰, а Те-
рещенко подібно ж пригадав одну строфу з пісні, що найкраще йому запам'ята-
лася – загальновідомої й зараз «Ой хто, хто Миколая любить», створеної ще в
XVII ст.³¹ і згодом поширеної далеко поза межами української етнічної терито-
рії³². За Терещенкових часів її можна було почути в Україні, передусім від сліп-
ців на ярмарках³³:

*Ой хто, хто Миколая любить,
Ой хто, хто Миколаю служить:
Тому святой Миколай,
На всякъ часъ помогай.
Миколай!*³⁴

Особливу увагу привертає ще один приклад Олександра Терещенка – неве-
ликий, на сім віршованих рядків, текст, що починається словами «Якъ бувъ соби
Лазарь...»³⁵ Виразно пробивається жартівливий тон цього чи то уривку, чи то ці-
лої пісні, який відчув і Петро Безсонов, умістивши її до свого збірника зі спро-
бою віднести до Лазаревої суботи³⁶. Варіанти такого веселого «Лазаря» знаходи-
мо в значно пізніших виданнях: запис Трохима Зіньківського потрапив до тре-
тього тому «Етнографічних матеріалів» Бориса Грінченка³⁷, запис отця-диякона
І. Ходоровського з Козелецького повіту³⁸ опублікував Михайло Сперанський у

²⁸ Терещенко Александръ. Бытъ русскаго народа. Часть VI. С. 44.

²⁹ Wójcicki Kazimierz Władysław. Stare gawędy i obrazy. Tom II. Warszawa: W drukarni Maksymilijana Chmielewskiego, 1840. S. 156; Wójcicki Kazimierz Władysław. Stare gawędy i obrazy. Tom III. S. 221. Свідчення особливої популярності Святого Миколая у німців ще в XIV ст., зокрема пісень про Чуда Святого в репертуарі незрячих народних співців подає Николай Тихонравов, див.: Тихонравовъ Николай. Сочиненія. Томъ первый. Москва: Типографія А. И. Мамонтова, 1898. С. 328.

³⁰ Wójcicki Kazimierz Władysław. Stare gawędy i obrazy. Tom III. S. 241–242. Див. про це у статті: Сироїд Олена. Українська духовна пісня усної традиції в польських виданнях першої половини XIX століття. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том CCLIX. Львів: Дослідно-видавничий центр НТШ, 2010. С. 426–427.

³¹ Возняк Михайло. Історія української літератури. Том III. Друга частина. У Львові: З друкарні НТШ, 1924. С. 319.

³² Див., наприклад, опубліковані варіанти з Росії, Білорусії, Сербії у виданні: Калъки перехожіе / Сборникъ стиховъ и изслѣдованіе П. Безсонова. Часть I. Выпускъ 3. Москва: Въ Типографіи А. Семѣна, 1861. С. 757–762.

³³ Терещенко Александръ. Бытъ русскаго народа. Часть VI. С. 44.

³⁴ Там же. С. 45.

³⁵ Там же.

³⁶ Калъки перехожіе / Сборникъ стиховъ и изслѣдованіе П. Безсонова. Часть II. Выпускъ 6. Москва: Въ типографіи лазар. инст. вост. языковъ, 1864. С. 35.

³⁷ Грінченко Борис. Етнографіческіе матеріали, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Томъ III. Пѣсни. Черниговъ: Типографія Губернскаго Земства, 1899. С. 662.

³⁸ «Въ моемъ распоряженіи находятся принадлежащія Нѣжинскому И.Ф. Общ. свѣдѣнія, собранныя дякономъ І. Ходоровскимъ (Козелецк. у.), которыми я и воспользуюсь, такъ какъ они не печатаны еще», – див.: Сперанскій Михайл. Южно-русская пѣсня и современные ея носители. *Сборникъ Историко-Филологическаго общества при Институтѣ князя Безбородко въ Нѣжинѣ*. Томъ V. Кіевъ:

праці «Южно-русская пѣсня...» з приміткою: «Печатаю эту шутку, какъ до сихъ поръ не изданную, сколько помнится, и во всякомъ случаѣ рѣдкую, судя по нашимъ репертуарамъ»³⁹. Варіант о. І. Ходоровського зі всіх найрозгорненіший. Рядки, вже знайомі з попередніх публікацій, тут утворюють щось на зразок заспіву, а наступні за своїм змістом і стилем помітно зближують твір з жанром небиліци, хоча, крім веселого й казково-фантастичного, у ньому наявна також сатира на попа й попадю. Варіант загалом унікальний, ще й з огляду на те, що його записала якраз духовна особа. Думка П. Безсонова про зв'язок пісні з Лазаревою суботою викликає сумнів, зокрема й через відсутність певних доказів інтересу простолюду до євангельської історії про воскреслого Лазаря⁴⁰. Противагою виступає сюжет про Багача й бідного Лазаря, який здобув собі в народному середовищі великий успіх⁴¹.

Очевидно, цей жартівливий твір був пародією на духовну пісню⁴². У факті такого пародіювання немає нічого дивного, бо, наприклад, зафіксовані пародії на думи з репертуару тих самих співців походять ще зі значно ранішого часу⁴³. Популярності цьому образу додавало те, що кожен співець міг вбачати в ньому насамперед себе самого й жартувати передусім над собою:

Якъ бувъ соби Лазарь,

Такъ я его знавь:

Була у его сира свита,

Такъ я и тую знявь.

Якъ полетивъ Лазарь,

Да пидъ небесами.

*Алилуя! алилуя! алилуя!*⁴⁴

(О. Терещенко, «Быть русскаго народа»)

Якъ бувъ соби Лазарь

Та велькый стрилецъ,

Та настриявь винъ соби

Та коробку яецъ.

Якъ бувъ соби Лазарь

Та я його знавь:

Була въ його сира свита

Та я й тую вкравъ.

Ой дайте – не мынайте

*Та по цилому давайте!*⁴⁵

(Запис Т. Зіньківського)

Якъ бувъ соби Лазарь – премудры стрелець.

Да устрельвь горщокъ мяса, коробку яецъ.

Якъ бувъ соби Лазарь, да я его знавь;

Типографія І. І. Чоколова, 1904. С. 112.

³⁹ Там же. С. 230.

⁴⁰ Див. Євангелію від св. Івана 11:1–44. Тут ідеться лише про українську усну традицію.

⁴¹ Див. Євангелію від св. Луки 16:19–31.

⁴² І це не єдиний випадок пародіювання духовної пісні. Див., наприклад, жартівливі тексти, утворені на основі ще інших поширених творів, зокрема про Олексія Чоловіка Божого й «Калинівської» пісні «Щасливая тая путь...»: Кравченко Василь. «Псальми», що в 1923–24 рр. співали прочани під час подорожувань до різних Чудес. *Етнографічний вісник*. Кн. 4. У Києві: З друкарні Української Академії Наук, 1927. С. 77–78.

⁴³ Возняк Михайло. Із збірника Кондрацького кінця XVII в. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. Том СXLVI. Львів: З друкарні НТШ, 1927. С. 165–176.

⁴⁴ Терещенко Александръ. Быть русскаго народа. Часть VI. С. 45.

⁴⁵ Гринченко Борисъ. Етнографическіе матеріали, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Томъ III. Пѣсни. С. 662.

Была въ его сѣра свита, да я ѣ тую знявъ.
Якъ бувъ соби пономарь, Лазару уши поодрываетъ.
Де взялася вража муха, да до драного уха,
Де взялася злая оса, да хватыла Лазара за волоса,
Да ѣ поперла Лазара ажъ поуць небеса,
А продралось крѣсло, падае роса.
Подывѣтця, люде добри, що за чудеса!
Въ скоросты изъ неба да ѣ Лазарь упавъ,
Да ѣ у село «Дурни» якъ разъ и понавъ...⁴⁶
(Запис о. І. Ходоровського, початковий фрагмент)

Цінність Терещенкової публікації пародії на «Лазаря» впливає також з відсутності публікації першоджерела – самої псалми у першій половині XIX століття. Припускати значну поширеність повчального твору про бідного Лазаря у середовищі кобзарів і лірників того часу підстав є немало⁴⁷, але підтверджень цьому наразі зустрічати не доводилося і єдиним безсумнівним свідченням залишається жарт на цю тему.

Отже, матеріал про українську духовну пісню у праці Олександра Терещенка у своїй сукупності створює якщо й не повну картину, то, принаймні, достатньо цікавий, інтригуючий ескіз, кожний штрих якого може послужити для висвітлення особливостей функціонування українського релігійного репертуару в першій половині XIX століття. Пильне око й глибоке розуміння справи вивчення народного феномену зберегли для нащадків і найдавніші публікації популярних текстів, і виразні свідчення широкого вшанування окремих святих, і майстерні описи середовищ виконавців та поціновувачів української духовної пісні.

References

- Kyrchiv, R. (2017). *Istoriia ukrainskoi folklorystyky* [History of Ukrainian Folklore Studies]. *Preromantychna i romantychna folklorystyka*, 1. Lviv, Ukraine.
- Syroid, O. (2010). *Ukrainska dukhovna pisnia usnoi tradytzii v polskykh vydanniakh pershoi polovyny XIX stolittia* [Ukrainian spiritual song of oral tradition in Polish editions of the first half of the XIX century]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka – Notes of the Taras Shevchenko Scientific Society*, CCLIX. Lviv, Ukraine.

Сироїд Олена Ігорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1/345, м. Львів, 79000, Україна).

Syroid Olena I. – Ph.D. in Philological Sciences, Associate Professor of Filaret Kolessa Department of Ukrainian Folklore Studies, Ivan Franko National University of Lviv (1/345 University Street, Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: olena.syroid@gmail.com

⁴⁶ Сперанській Михайль. Южно-русская пѣсня и современные ея носители. *Сборникъ Историко-Филологическаго общества при Институтѣ князя Безбородко въ Нѣжинѣ*. Томъ V. С. 230. Також у цій праці знаходимо ще деякі відомості про запис: від лірника Опанаса Федоровича Приходька зі села Лихачів (зараз Носівського району Чернігівської області), що мав вуличне прізвисько «Хльобенко», був тридцятилітнього віку, вчився у лірника Артемія Брюховецького зі села Вересоч (зараз Куликівського району Чернігівської області). Подано список творів репертуару О. Приходька, див.: Там само. С. 153, 154, 170–171.

⁴⁷ Тут багато промовляє вже хоч би й Шевченкова згадка про «Лазаря» у «Перебенді».

THE SPIRITUAL SONG IN THE PERCEPTION OF ALEXANDER TERESHCHENKO

Detailed studies of the scientific heritage of Alexander Tereshchenko (1806–1865) in the field of ethnology allowed the author of the article to identify the material confirming the scientist's interest in the phenomenon of a spiritual song in the Ukrainian oral tradition. It is worth noting that attention to the spiritual song to the different levels of its functioning in a multi-volume study of A. Tereshchenko "Way of life of the Russian people", published in 1848, can be traced only on Ukrainian ground. **The purpose of the article** is to systematize this material according to other records and lifetime publications of the researcher, as well as publications of later times. The article uses **methods** traditional for the history of Ukrainian Folklore Studies: primarily historical, comparative, descriptive, due to the specifics of the article, occasionally were used structuraltypo-logical and hermeneutic methods. **The novelty and relevance of the article** stem from the fact that the ethnographic works of Oleksandr Tereshchenko have been little studied, and this fact has contributed to the use of his records and broader elaborations in an insufficiently honest way. Nevertheless, studying of Ukrainian folk spiritual songs at the present stage of Ukrainian studies becomes particularly acute because investigating this folk variety has been hampered for a long time by adverse sociopolitical factors. Tereshchenko's records and observations in the context of research of spiritual songs are considered here for the first time, giving grounds **to conclude** about the intransitive significance of his records and observations for versatile cognition and comprehension of the nature of spiritual songs and features of their functioning. Among other things, it is necessary to emphasize the undoubted value of the oldest publications of popular works, the clear evidence of respect for individual saints, the masterful descriptions of environments that contributed to the education of performers, listeners and promoters of Ukrainian spiritual song.

Key words: spiritual song, oral tradition, functioning, environment, variant.

Дата подання: 8 липня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 15 липня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Сироїд, О. Духовна пісня в рецепції Олександра Терещенка. *Сіверянський літопис*. 2021. № 4. С. 130–137. DOI: 10.5281/zenodo.5201579.

Цитування за стандартом APA

Syroid, O. (2021). Dukhovna pisnia v retseptsii Oleksandra Tereshchenka [The spiritual song in the perception of Alexander Tereshchenko]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 130–137. DOI: 10.5281/zenodo.5201579.

